

LƏNKƏRANÇAY HÖVZƏSİ TRANZİT EKOLOJİ RAYONU TORPAQLARININ AQROKİMYƏVİ XASSƏLƏRİ

Məmmədova S.Z.

AMEA Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutu
mammadovasaraz@gmail.com

Lənkərançay hövzəsi daxilində şərti olaraq, adlandırdığımız tranzit ekoloji rayonun sahəsi 70976 ha olub, ümumi ərazinin 68,2%-ni təşkil edir. Bu ekoloji rayon dəniz səviyyəsindən 200-1600 m hündürlükdə yerləşir. Ərazidə iqlim şəraitinin, relyefin, bitki örtüyünün və torpaqəmələgətirən süxurların müxtəlifliyindən asılı olaraq torpaq örtüyü də genetik-istehsalat baxımdan müxtəlifdir. Tranzit ekoloji rayonda aşağıdakı torpaq tipləri yayılmışdır:

1. dağ-meşə qonur;
2. dağ-meşə sarı;
3. psevdopodzollu sarı.

Torpaq münbitliyinin öyrənilməsində əsas məsələlərdən biri torpaqda mütəhərrik qida elementlərinin miqdarının müəyyən edilməsidir. Qida maddələri ilə təmin olunma dərəcəsindən asılı olaraq torpaqların münbitliyini yaxşılaşdırmaq və kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığını artırmaq üçün elmi cəhətdən əsaslandırılmış aqrokimyəvi tədbirlərin həyata keçirilməsi tələb olunur.

Mütəhərrik azot birləşmələrinin ($N/NH_3 + N/NO_3$) torpaqda miqdarı bitkilərin inkişaf mərhələlərindən və ilin fəsilələrindən asılı olaraq (nitrofikasiya, ammonifikasiya və s. bioloji proseslər) dəyişir. Məhz buna görə də asan mənimsənilən azot, mütəhərrik fosfor və mübadiləvi kaliumun miqdarını keçmiş dövrə nisbətən dəyişilməsini öyrənmək üçün Kovalyovun tədqiqat apardığı (1953-1956) illərin eyni fəslində həmin işlər təkrarən aparılmışdır. Aparılmış tədqiqatların nəticələri göstərir ki, azotun mineral formaları ($N/NH_3 + N/NO_3$) dağ-meşə sarı torpaqlarda əvvəl 84,0 mq/kq təşkil edirdisə, müasir dövrdə bu göstərici 41,69 mq/kq azalaraq, 42,31 mq/kq olmuşdur. Psevdopodzollu sarı torpaqlarda isə həmin göstərici nisbətən cüzi (10,61 mq/kq) azalmışdır.

Mütəhərrik fosforun miqdarı keçmiş dövrə nisbətən dağ-meşə sarı torpaqlarda 16,69 mq/kq, psevdopodzollu sarı torpaqlarda isə 11,59 mq/kq artmışdır. Mübadiləvi kaliumun miqdarı əvvəlki tədqiqat illərində dağ-meşə sarı torpaqlarda 165,0 mq/kq, psevdopodzollu sarı torpaqlarda 104,80 mq/kq təşkil etmişdirsə, hazırda bu göstərici uyğun olaraq 145,79 mq/kq; 122,8 mq/kq olmuşdur. Yəni mübadiləvi kalium dağ-meşə sarı torpaqlarda 19,21 mq/kq azalmış, psevdopodzollu sarı torpaqlarda isə 18,0 mq/kq artmışdır.

Yuxarıda göstərilən torpaqlarda salınmış çay plantasiyaları altına keçmiş SSRİ dövründə intensiv olaraq verilmiş üzvi və mineral gübrələrin, cərgəarası becərilmənin təsirlərindən, torpaqda gedən mikrobioloji və s.

proseslərin artması nəticəsində qida maddələrinin çətin həll olan birləşmələrinin mütəhərrik formaya keçməsinə baxmayaraq, həmin maddələrin artması və azalması müəyyənləşdirilmişdir. Bu torpaqlarda azalmanın səbəbi qida maddələrinin bitkilər tərəfindən mənimsənilib məhsulla sahədən çıxarılması, atmosfer çöküntüləri və süni suvarma suyu vasitəsilə yuyulub aparılması ilə izah etmək olar.

Beləliklə, tranzit ekoloji rayonun torpaqlarının münbitlik göstəricilərinin monitoring baxımından müqayisəli səciyyəsi göstərir ki, bu ekoloji rayonun torpaqlarının münbitliyində müəyyən dəyişikliklər baş vermişdir. Bu dəyişikliyə təsir göstərən bir çox amilləri qeyd etmək olar. Belə ki, tranzit ekoloji rayonun torpaqları əvvəllər (1950-1956-cı illər) əksərən (59000 hektar) meşə altında olmuşdur. Sonralar meşələr birinci növbədə odun tədarük etmək üçün, ikinci növbədə isə kənd təsərrüfatında yeni sahələrin mənimsənilməsi üçün qırılmışdır, yəni 30% azalaraq, 41300 hektara çatmışdır. Meşədən təmizlənmiş sahələrin bir hissəsində kol və ot bitki qrupları inkişaf etmiş, digər hissəsi isə kənd təsərrüfatı bitkiləri altında istifadə edilmişdir. Bunlar da meşələrdən fərqli olaraq az torpaq qoruyucu, zəif sutənzimləyici və zəif iqlim əmələgətirici xüsusiyyətlərə malikdirlər. İqlim, bitki örtüyü, aparılan aqrotexniki tədbirlər və sair bu kimi amillər tranzit ekoloji rayonun torpaqlarının münbitliyinə təsir göstərmişdir. Eyni zamanda kənd təsərrüfatı bitkiləri altında istifadə olunan torpaqların eroziyaya qarşı tədbirlərə riayət etmədən becərilməsi də həmin torpaqlarda münbitliyin azalmasına səbəb olmuşdur.